

BIBLIOGRAFIJA

- Franičević (1957) = M. Franičević, „O nekim problemima našeg ritma“, *Rad JAZU* 313 (1957), 5 i d.
- Grečl (1981) = D. Grečl, „Prijevodni elegijski distih“, *Latina et Graeca* 17 (1981), 43 i d.
- Ivšić (1912) = S. Ivšić, „O ovom prijevodu i nešto o našem heksametru uopće“, u *Homerova Ilijada*, Matica hrvatska, Zagreb 1912, 431 i d.
- Ivšić (1961) = S. Ivšić, „Pogovor ovome (šestom) izdanju“, u *Homerova Ilijada*, Matica hrvatska, Zagreb 1961, 547 i d.
- Jakobson (1966) = R. Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd 1966.
- Koster (1962) = W. J. W. Koster, *Traité de métrique grecque suivi d'un Précis de métrique latine*, Sythoff, Leyde 1962.
- Kravar (1960) = M. Kravar, „Naš prijevodni heksametar danas“, *Živa antika* X, 1–2 (1960), 277 i d.
- Kravar (1966) = M. Kravar, „O metričkom mostu u našem heksametru“, *Živa antika* XV, 2 (1966), 412 i d.
- Kravar (1974) = M. Kravar, „O odnosu metra i ritma u tonskom heksametru“, *Živa antika* XXIV, 1–2 (1974), 171 i d.
- Kravar (1975) = M. Kravar, „Tri stoljeća hrvatske klasične metrike“, *Croatica* 6 (1975), 91 i d.
- Kravar (1977) = M. Kravar, „Nacrt prozodijske tipologije hrvatske klasične metrike“, *Croatica* 9–10 (1977), 95 i d.
- Kravar (1981) = M. Kravar, „Prolegomena teoriji tonskoga heksametra“, *Umjetnost riječi* XXV, 4 (1981), 267 i d.
- Levy (1982) = J. Levy, *Umjetnost prevođenja*, Svjetlost, Sarajevo 1982.
- Majnarić (1948) = N. Majnarić, *Grčka metrika*, JAZU, Zagreb 1948.
- Maretić (1882) = T. Maretić, „Nješto o ovom prijevodu“, u *Homerova Odiseja*, Matica hrvatska, Zagreb 1882, 344 i d.
- Maretić (1904) = T. Maretić, „O ovom prijevodu“, u *Homerova Odiseja*, Državno izdanje, Beograd 1904, XII i d.
- Nazor (1932) = V. Nazor, „Equus quagga ili nešto o mojoj metrici“, *Hrvatska revija*, Zagreb 1932, 145 i d.
- Petravić (1939) = A. Petravić, *Klasična metrika u hrvatskoj i srpskoj književnosti*, Luča, Beograd 1939.
- Salopek (1981) = D. Salopek, „Za novu poetiku elegijskog distiha“, *Latina et Graeca* 18, 1981, 15 i d.
- Slamnig (1981) = I. Slamnig, *Hrvatska versifikacija*, Liber, Zagreb 1981.

34

RES PUBLICA NESACTIENSIIUM

Paucis ante diebus Iunius Manliusque oppidum Nesactium, quo se principes Histrorum et regulus ipse Aepulo receperat, summa vi oppugnare cooperant. (...) Inter simul complorationem feminarum puerorumque, simul nefandam caedem, milites transgressi murum oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ubi ex pavido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne vivus caperetur, ceteri capti aut occisi. (...) Praeda, ut in gente inopi, spe maior fuit, et omnis militibus concessa est. Quinque milia captum sescenta triginta duo sub corona venierunt.

Fragmenti iz naracije Tita Livija (*Liv. 41,11*) ilustriraju onu završnu epizodu rata Rimljana i Histra 177. g. pr. n. e. koja označava početak antičke ere u Istri. To je prvi spomen grada Nezakcija u antičkim izvorima. Razvio se iz protohistorijskog gradinskog naselja i prerastao u jedan od urbanih centara Istre. Upravo je *oppidum Nesactium* izabran kao posljednje uporište autohtonih ili-ro-venetskih Histra na čelu s kraljem Epulonom u borbi protiv osvajača u ratu koji je trajao nekoliko godina. Vjerojatno je to utvrđenje bilo jedno od važnijih utvrđenja u teritorijalnoj organizaciji predrimske Istre (Tit Livije spominje još poimence Mutilu i Faveriju za koje ubikacija još nije riješena na zadovoljavajući način), a istovremeno posljednje u liniji nadiranja Rimljana od sjevera prema jugu.

Na blagom jezičku koji se prostire iznad doline zaljeva Budava, oko 2 km sjeveroistočno od sela Valtura i oko 12 km istočno od Pule, zapaženi su pred stotinjak godina arheološki ostaci koji su ukazivali na gradinski karakter naselja, kakvih je u Istri nekoliko stotina. Međutim, uzimajući u obzir toponim Vizače (Isazze) koji se koristio za to područje među okolnim stanovništvom, vrlo brzo je zapažena mogućnost da se ovdje ubicira Livijev *Nesactium*.

Arheološka istraživanja su započela 1900. godine u organizaciji Società Istriana di archeologia e storia patria iz Poreča (P. Sticotti, A. Puschi, B. Schiavuzzi), ali definitivni i neosporivi dokaz je pronađen prilikom radova 1902. godine: otkrivena je kamena baza spomenika podignutog u čast caru Gordijanu s natpisom M. ANT / GORDIANO / PIO. FEL / AVG / P.M.P.P. / R.P. NES (*Marco Antonio Gordiano, Pio Felici, Augusto, Pontifici Maximo, Patri Patriae, Res Publica Nesactiensium* (cf. *posuit*) (*Inscriptiones Italiae* vol. X, f. 1, 672)). Istraživanja su nastavljena u povremenim kampanjama prije i poslije prvog svjetskog rata, te u nekoliko navrata od pedesetih godina do danas (B. Marušić, J. Mladin, K. Mihovilić, V. Jurkić Girardi). Djelomično su otkriveni kompleksi ruševina iz protohistorijskog predrimskog razdoblja, iz doba rimskog municipija, sve do početaka 7. stoljeća, kad je po svoj prilici grad bio porušen da se više nikad na njemu život nije obnovio u urbaniziranim prilikama.

Osim opširne priče kod Livija, Nezakcij se spominje i kod drugih pisaca i geografa: tako npr. Plinije Stariji donosi navod *oppidum Nesactium* (*N.H.* 3, 129), Klaudije

35

Ptolemej Νέσακτον (III, 1, 23), a *Kozmografija* Anonimnog Ravenata *Nessatio* (IV, 31), nakon čega nestaje iz povijesnih izvora.

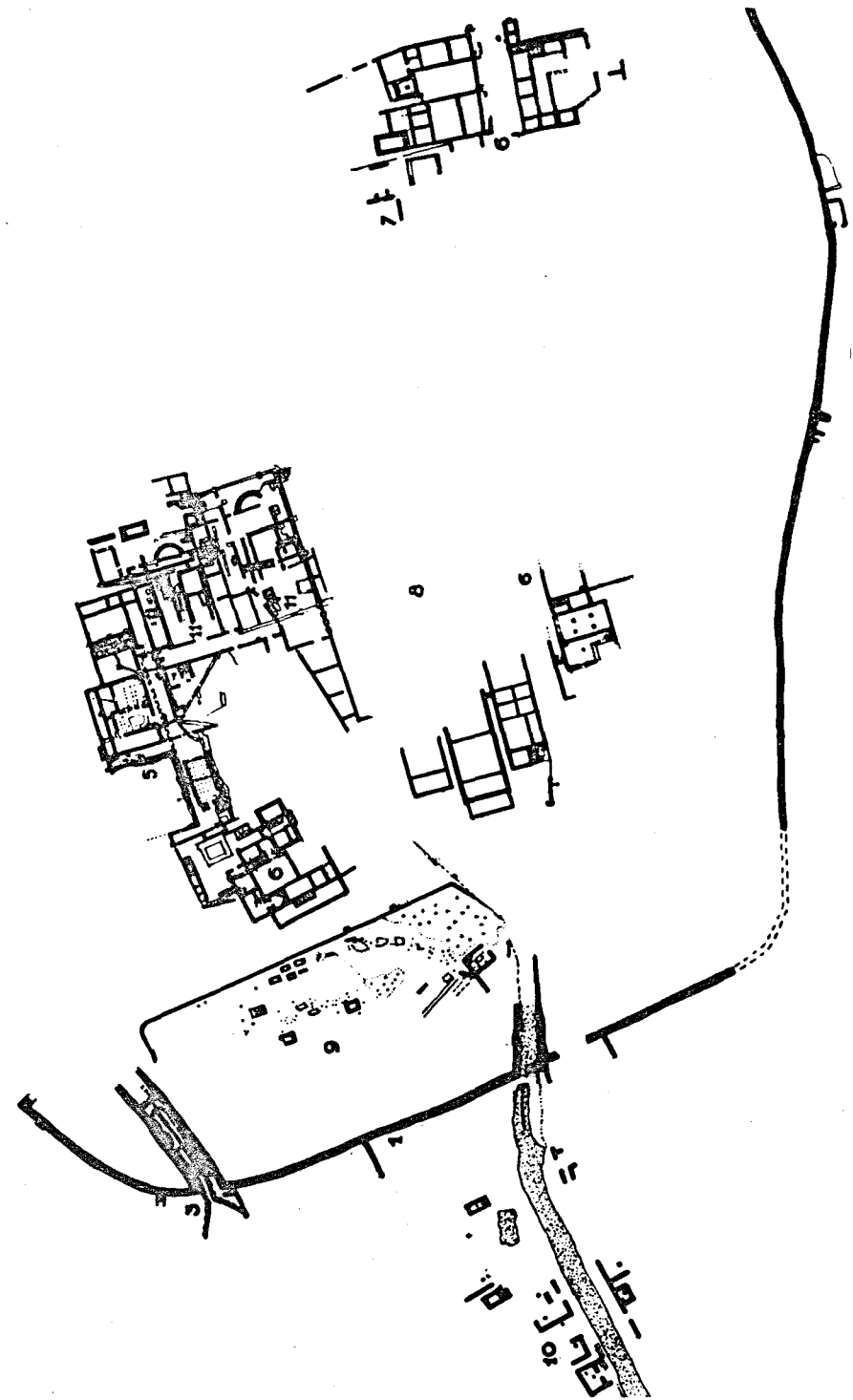
Antička povijest Nezakcija je poznata samo iz arheoloških ostataka (arhitektura, skulptura, sitni predmeti svakodnevne upotrebe, natpisi) i iz zaključaka koje nam oni omogućuju u sprezi s poznatim detaljima iz povijesti ostalih dijelova antičke Istre.

Urbana struktura antičkog Nezakcija vjerojatno nije podignuta prije kraja Augustove vladavine, dakle prije početka 1. st. n. e., gotovo dva stoljeća nakon uništenja gradinskog naselja i osvajanja Istre. Treba međutim napomenuti da je i rimska *colonia Pola* osnovana sredinom 1. st. pr. n. e., dakle ne mnogo ranije. Administrativna autonomija gradske općine (municipij) potvrđena je već na natpisu iz treće četvrtine 2. st. n. e.: (FA)VSTINAE AVG / AELI ANTONINI / AVG PII FIL / AVRELI CAES UXORI / D D (*Faustinae Augustae, Aeli Antonini Augusti Pii filiae, Aureli Caesaris uxori, decreto decurionum*). Prema ovom i ostalim natpisima magistrati municipija su bili *duoviri*, *duoviri quinquennales*, *aediles*, a postojalo je gradsko vijeće (*ordo decurionum*). Prema Degrassiju Nezakcij nije odmah postigao rang municipija, već je prije toga bio najprije pod jurisdikcijom pulske kolonije, zatim municipij latinskog prava (*ius latinum*), a tek zatim municipij s rimskim pravom (*ius romanum*).

36 Urbana struktura Nezakcija je uništena između godina 599. i 611, u vrijeme langobardskih i avaroslavenskih napada na Istru, kad su prema riječima Pavla Đakona „... *Sclavi Histriam, interfectis militibus, lacrimabiliter depraedati sunt*“ (*De Gest. Lang.* 4,42). Određene adaptacije i tragovi naseljenja unutar starokršćanskih bazilika pružili su osnovu za zaključak da se slavensko stanovništvo neposredno zatim naselilo u napuštena i urušena zdanja.

Manje je naselje ovdje postojalo od 14–15. st. kad je zajedno s većim i značajnijim mjestima Puljštine nestalo u epidemijama „crne smrti“. Ono se više ne javlja već u dokumentu iz 804. godine, poznatom Rižanskom placitu, gdje se spominju drugi kašteli obalnog i unutrašnjeg dijela Istre. U srednjovjekovnim izvorima se spominje neki *Anzelus de Mesazo* (?) 1243. godine, zatim toponim *Rumian Isazzi* 1388. godine, te *Isacij* ili *Ixazi* 1426. i 1520. godine. Nakon toga su samo još obilne ruševine služile kao izvori građevinskog materijala za nova naselja koja su nastajala u okolici kolonizacijom u 16–17. st. (Muntić, Valtura, Loborika, Kavran itd.), te su tom prilikom vjerojatno zbrisani fragilni ostaci srednjovjekovnog naselja, a ostali su temeljni dijelovi antičkih i ranokršćanskih objekata, koje ćemo u nastavku opisati.

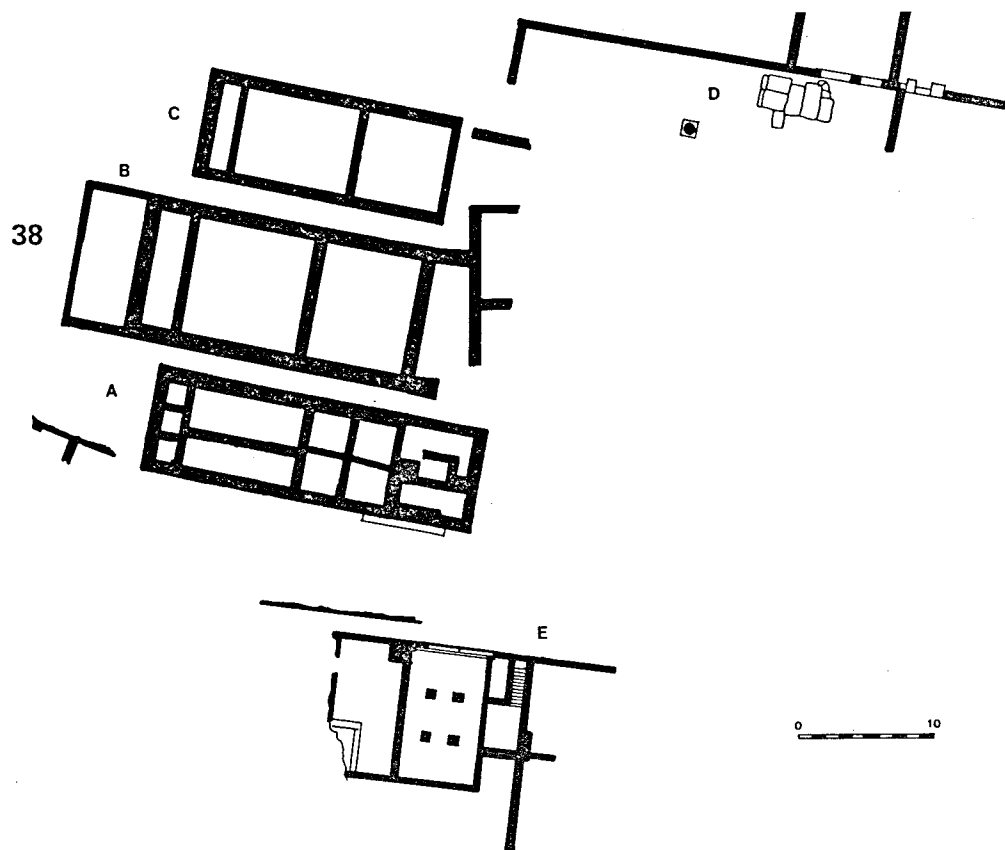
Bedemi. Fortifikaciona arhitektura antičkog naselja nazire se u svojim konturama oko čitava areala grada, a istražene su na zapadnoj strani gdje je pristup bio najlakši, kao i na nekoliko mjesta na drugim dijelovima perimetra (sl. 1). Istražena su dvojica gradska vrata na zapadnoj strani, kuda se i danas dolazi na lokalitet, a postojala su barem još jedna poznata vrata na jugoistočnoj točki prostiranja grada. Bedemi su sa

Slika 1. Tlocrt arheološkog lokaliteta Nezakcij kod Pule, s dijelom opsega bedema i istraženom arhitekturom

sjevera, istoka i juga tekli po liniji gradinskih fortifikacija, a sa zapada se protežu po svemu sudeći nešto zapadnije. Ti antički bedemi zatvaraju širi areal grada koji je obuhvaćao centralni plato, terasu neposredno uz zapadne bedeme, i koji je većim dijelom istražen, te nešto nižu donju terasu sa tri strane oko centralnog dijela, gdje su se nalazile stambene zgrade, od kojih su samo neke istražene.

Hramovi i forum. Centar antičkog grada se nalazio na južnoj polovici gornje terase. Na zapadnom kraju su se nalazila tri hrama (sl. 2: A, B, C) manjih dimenzija, od kojih su dva bočna manja i središnji nešto širi i duži. Sačuvani ostaci i nalazi nam ne omogućavaju da utvrdimo dedikaciju tih hramova, iako se vrlo vjerojatno radilo o kapitolijskoj trijadi (Jupiter, Junona i Minerva). Do hramova se dolazilo monumentalnim stepeništem s foruma koji se prostirao u smjeru istok-zapad, od kojeg su sačuvani nepravilno rađeni temelji supstrukcija. Razina podova hramova bila je barem

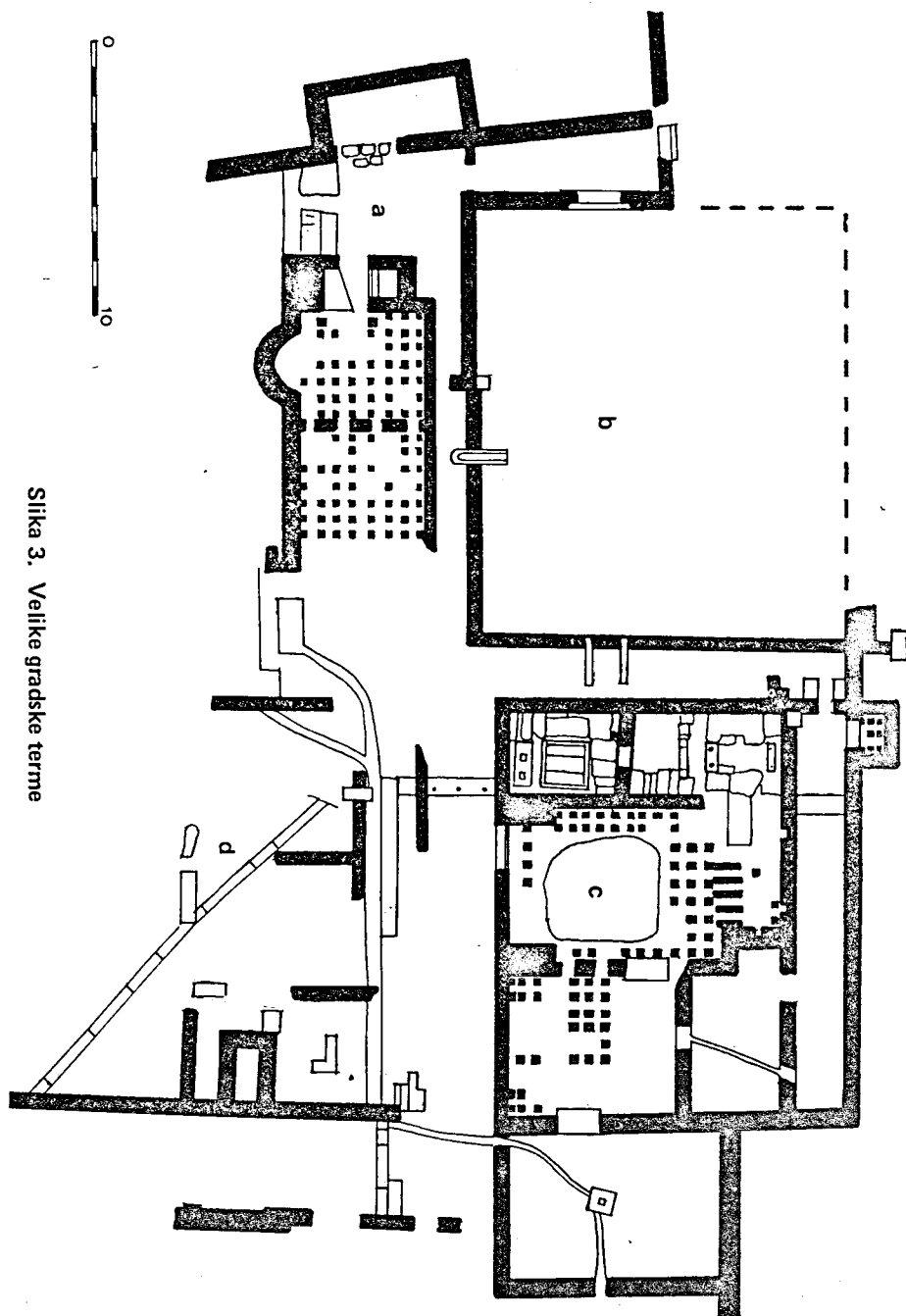
Slika 2. Tri hrama, dio forumskog kompleksa i dio istražene stambene arhitekture

oko 2 m iznad razine foruma. Samo nam fragmentarni nalazi omogućavaju idealnu rekonstrukciju pročelja, s izvjesnom dozom sigurnosti: hramovi su bili vjerojatno prostilni tetrastili ili pak tetrastilni *in antis* (četiri stupa na pročelju ili četiri stupa na pročelju s dva u dubini na bočnim stranama). Pronađeni su ulomci stupova, kapitela, arhitrava i zabata, po čemu se može naslutiti njihov originalan izgled u doba kad su nastali, u 1. st. n.e. Četiri stupa kanelarnih površina nosili su kapitela kompozitnog stila, koji su opet nosili arhitrav s trodjelnom podjelom i kamenu strehu s dekoracijom u vidu vegetabilnih i geometrijskih elemenata. Između arhitrava i strehe nalazio se glatki pojas na kojem se nalazio posvetni natpis od kojeg su sačuvani nedostatni fragmenti iz kojih rekonstrukcija nije moguća. Iza predvorja na stupovima hramovi su imali još dvije prostorije, tj. *cellu* i pomoćni prostor, a srednji je hram sa stražnje strane imao isturen i po svoj prilici kasnije dodan opistodom. Zanimljivo je napomenuti da su donji dijelovi zida stražnje strane južnog hrama (sl. 2, A) rađeni od velikih kamenih blokova s bunjasto obrađenim površinama koje podsjećaju na tzv. kiklopske zidine, prisutne u protohistorijsko i ranoantičko doba na našem priobalju.

Forum se, kako je rečeno, prostirao u smjeru istok-zapad u širini hramova. Njegova dužina nije za sada utvrđena, a ugao neke veće zgrade uz kuću 3 na donjoj gradskoj terasi tumači se kao završni ugao neke monumentalne forumske zgrade (*curia* ili *basilica urbana* ili sl. sl. 6, D). Čitav forum je sa tri strane bio uokviren stupovima koji su nosili trijem čija je širina sačuvana na sjevernoj strani, uz starokršćanske bazilike (sl. 2, D). Vjerojatno je taj trijem bio za nekoliko stepenica viši od samog trga, a u trijemu su se nalazile taberne na onim dijelovima koji nisu bili zauzeti javnim zgradama administrativnog, sudskog i kulturnog karaktera kakve se na glavnom gradskom trgu mogu očekivati. Nekoliko takvih taberni se sačuvalo između hramova i starokršćanskih bazilika.

Kuća 1. Dvadesetih godina istražen je, zajedno s dijelom hramskog kompleksa, segment stambene arhitekture uz jugozapadni ugao foruma (sl. 2, E). Istražene su dvije čitave prostorije znatno ispod razine foruma, od kojih jedna sa četiri pilastra i druga sa stepenicama. U hodniku koji se pruža uz liniju ulice i foruma se nalaze druge stepenice koje su vodile na gornji kat. Ovi ostaci zasigurno predstavljaju dio jedne gradske insule naslonjene na forumski kompleks i koja se nalazila na prelazu gornje i donje terase, čemu treba pripisati i razliku u nivou podova.

Terme. Uz sjeverni rub centralne, gornje terase nalazi se kompleks koji je po svemu sudeći samo djelomično istražen početkom stoljeća i u kojemu se mogu prepoznati dvije cjeline koje se mogu protumačiti kao kupatila za žene i muškarce. Manji se dio sastojao od prefurnija (*praefurnium* – ložište, sl. 3, a), odakle je strujao topli zrak između suspenzura hipokausta kaldarija i tepidarija, a uz to je jedan snažan zid odvajao ovaj dio od hladnog dijela, frigidarija. Istočnije se nalazio drugi dio termi (sl. 3,c), također sa sukcesijom *praefurnium*, *caldarium*, *tepidarium*, *frigidarium* od zapada prema istoku. Između ova dva dijela termi nalazila se velika cisterna koja je samo djelomično otkrivena (sl. 3,b), i koja je sakupljala kišnicu putem mnogobroj-

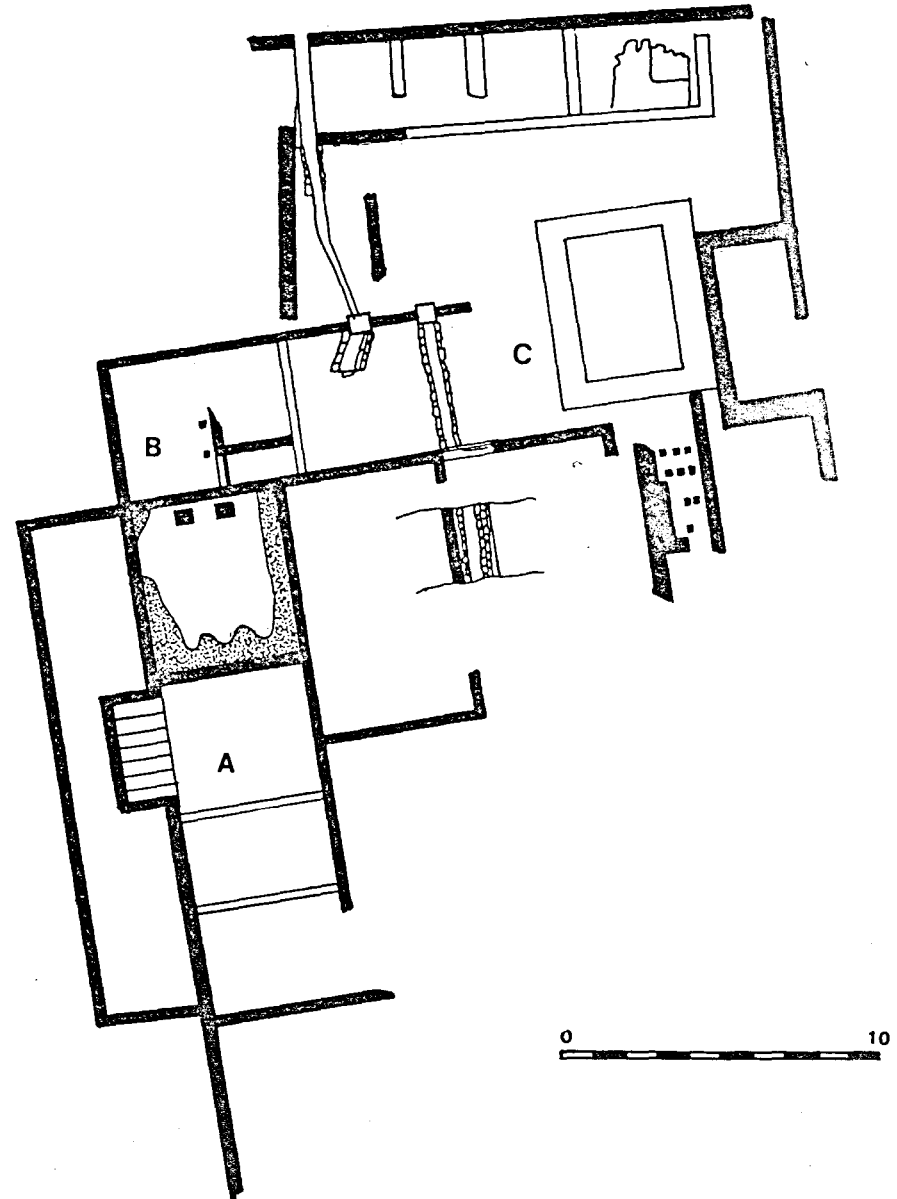
nih kanala koji su sačuvani ispod razine podova termi i okolnih zgrada. Zbog svoje veličine ova je cisterna vjerojatno služila pored opskrbe termalnog kompleksa i za opskrbu dijela grada.

Veći dio prostorija oko opisanih termi, koje su se vjerojatno uklapale u taj kompleks zgrada (sl. 3,d), uništeno je do te mjere da se ne raspoznaju tlocrti njihovih rasporeda, a kamoli njihova namjena. Iznad jednog dijela podignut je kasnije dio kompleksa starokršćanskih bazilika. Zanimljivo je zatim napomenuti da su prostorije prefurnija muškog dijela termi u kasnijoj antici preuređene u stambene i gospodarske prostorije ugrađivanjem dviju preša (za ulje i za vino?) čiji su kameni postamenti sačuvani uz *caldarium*. Jedan zasebni sistem kanala slijevao se u centralnu prostoriju frigidarija muških termi. Čitava cjelina termalnog kompleksa je, iako iskopana, danas ponovo nepristupačna i pokrivena vegetacijom.

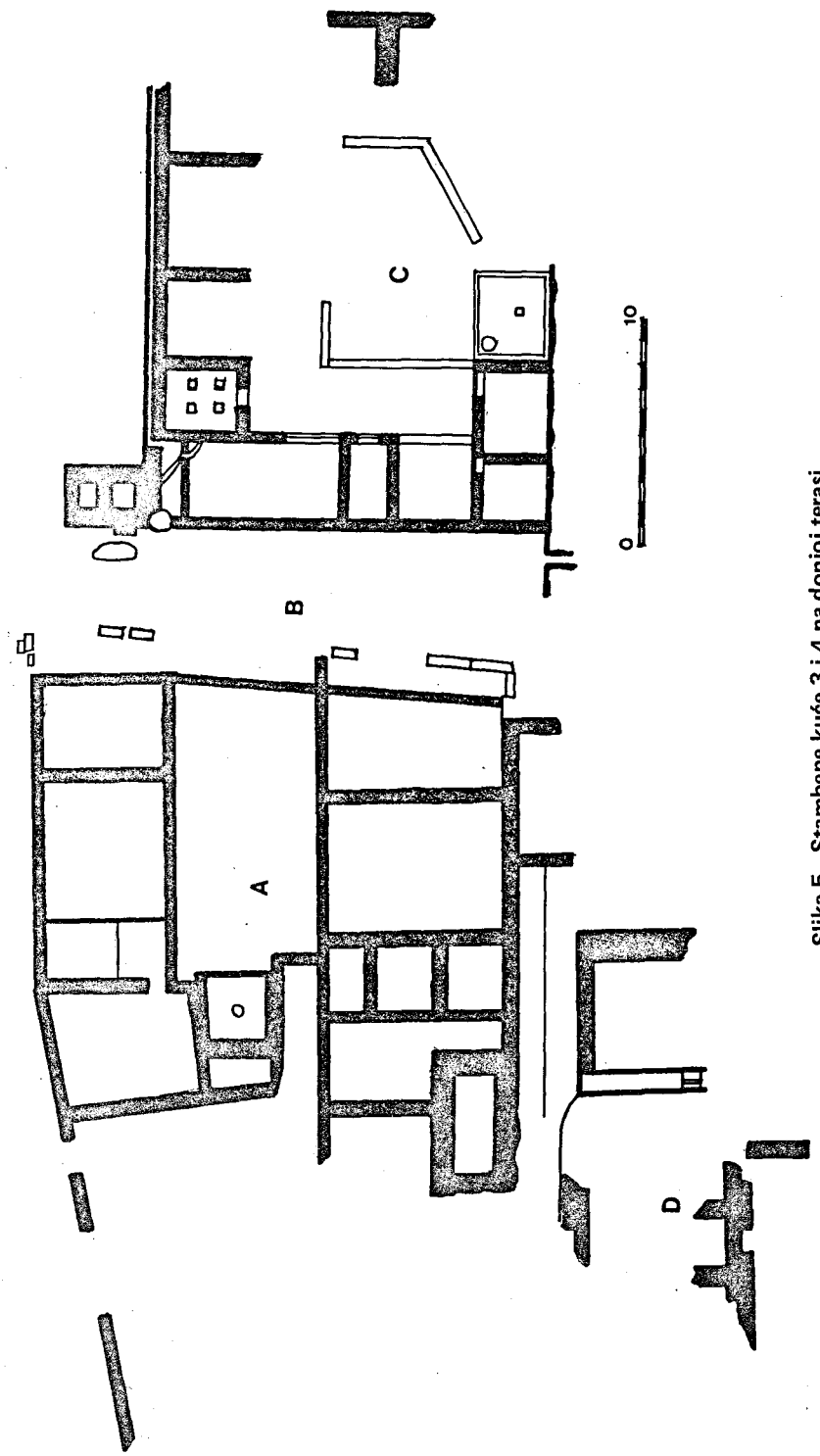
Kuća 2. Zapadno od termalnog kompleksa i na njega naslonjeni nalaze se ostaci jedne gradske kuće. Centar se nalazio oko atrija, koji je većim dijelom uništen i na tom području je sagrađena kuća čuvara lokaliteta. Sa zapadne strane atrija nalazilo se nekoliko prostorija s mozaikom i spremišta (sl. 4,A), a na sjeveru druge prostorije okupljene oko cisterne koja je još i danas u upotrebi (sl. 4,C). Ove prostorije su također jako loše sačuvane i teško im je odrediti namjenu. Između ta dva dijela, u sjeverozapadnom uglu su se nalazile „priručne“ male terme (sl. 4,D), s ložištem i toplim kupatilom, po čemu se može zaključiti da je kuća pripadala nekom imućnijem stanovniku. Nezakcija koji je unatoč blizini gradskih termi mogao imati i svoje privatno kupatilo, a u prilog tome govori i smještaj kuće u sklopu najužeg gradskog centra, između protohistorijskog groblja i termi, koje su ujedno jednim dijelom i promijenile izgled ove kuće (kuća je naime nešto starija od termi).

Kuća 3. Istočno od foruma su iskopani ostaci dviju kuća, odvojenih ulicom u smjeru istok-zapad. Sjevernija kuća 3 (sl. 5,A) sastoji se od više prostorija kojima je teško odrediti namjenu, a u njenu sjeverozapadnom dijelu nalazi se dobro sačuvana cisterna rađena u tradicionalnoj tehnici karakterističnoj za vodospreme, tzv. *opus signinum*. Arhitektonski plašt je zatvoren uličnim linijama s juga i istoka, dok je sa zapada i sjevera situacija nedefinirana: sa zapada se iza jednog manjeg prolaza nazire ugao neke veće građevine (sl. 5,D), za koju je već rečeno da se vjeruje da predstavlja ostatke neke monumentalne javne zgrade, iako bi se tome moglo prigovoriti da je ipak prilično udaljena od foruma i da smo ovdje na tzv. donjoj terasi. Istočni zid kuće skreće za nekoliko stupnjeva prema zapadu, vjerojatno slijedeći smjer ulice.

Kuća 4. Južno od prolaza (sl. 5,B) nalazi se kuća 4 (sl. 5,C) koja je u tlocrtnoj shemi najbliža klasičnoj dispoziciji prostorija koje su razmještene oko atrija sa sve četiri strane: trijem atrija se prostire sa tri strane dok se na četvrtoj, zapadnoj strani nalazio po svemu sudeći glavni ulaz u kuću. Bolje su sačuvane prostorije sjevernog i istočnog krila: na sjeveru su se nalazile pomoćne prostorije s gospodarskom namjenom i sa dvije male cisterne u jednom uglu izvan arhitektonske cjeline zgrade.

Slika 4. Stambena arhitektura uz termalni kompleks

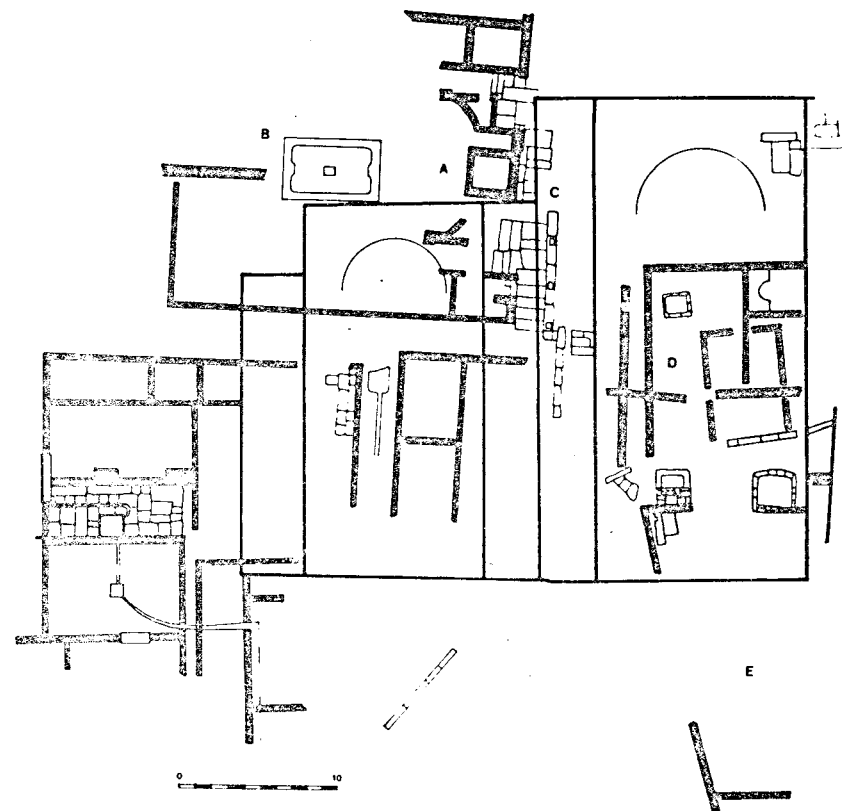
Slika 5. Stambene kuće 3 i 4 na donjoj terasi

Centralne reprezentativne prostorije su se nalazile vjerojatno na istočnom krilu, nasuprot glavnom ulazu sa zapada. Južni dio kuće vrlo je loše sačuvan. Ne možemo, na žalost, reći je li ova kuća činila zasebnu insulu ili je bila pridružena grupi zgrada unutar jedne insule (4 ili 6) limitrane ulicama. Loše je sačuvana ili nedefinirana u iskapanjima 1900. godine upravo na onim mjestima gdje treba očekivati jednu ili drugu mogućnost.

Kuća 5. Najzanimljivija situacija, ali i najteža za obradu, može se pratiti na području starokršćanskih bazilika na istočnom dijelu gornje terase naselja. Razlog je tome stratigrafska suprapozicija svih triju najvažnijih slojeva života Nezakcija: od protohistorijskog razdoblja sa slojevima iz vremena neposredno prije rimskog osvajanja do ranog srednjeg vijeka. Sondiranjem u prostoru oltara tzv. sjeverne bazilike došlo se u nedavnim radovima do protohistorijskih slojeva. Na čitavom tom prostoru su, prije pojave kršćanskih kulturnih zgrada, sagrađene stambene zgrade, od kojih se, prema iskapanjima početkom stoljeća, naziru ostaci tlocrtne dispozicije jednog većeg kompleksa neposredno uz temelje termalnog dijela, te još neke konstrukcije koje su međutim toliko fragmentarno i loše dokumentirane da bi trebalo provesti temeljitiju reviziju na područjima dviju bazilika. O gornjim starokršćanskim slojevima bit će riječi nešto kasnije.

Na prostorije termalnog kompleksa neposredno se nadovezuju ostaci još jedne gradske kuće. U centru vidljivog, istraženog dijela nalazi se velika cisterna građena od velikih kamenih ploča tijesno između sebe povezanih metalnim umecima (sl. 6,B), koja je sakupljala vodu iz kompluvija s okolnih krovova. Njezin pokrov su držala tri pilastra od kojih su dva bočna samo istaknuta iz bočnih stijenki, a centralni je samostojeći. Gotovo u razini vrha cisterne i nešto dalje od nje sačuvan je kanal polukružnog tunelastog presjeka koji vodi prema sjeveru i koji je vjerojatno služio za otjecanje viška vode. Južno od cisterne se nalazila polukružna prostorija (*exedra*) s malom četvrtastom edikulom u sredini i malim bočnim prostorima (*lararia?*) (sl. 6,A). Na zapadnom krilu se naziru još neke prostorije paralelno s hodnikom koji odvaja kuću 5 od termalnog i još jednog kompleksa prema zapadu, dok se južno nalaze ostaci pločnika ulice (sl. 6,C), koja je tekla u smjeru istok-zapad i iza koje se nalazi druga insula s nekoliko spletova zidova i drugih konstrukcija koje iz samog tlocrta nije moguće adekvatno protumačiti (sl. 6,D). Istovremeno treba skrenuti pažnju na činjenicu da ovdje započinje sistem kanala kojima se velika cisterna gradskih termi (sl. 3,b) opskrbljuje vodom. Ovdje su također istraženi ostaci dvaju udubljenja u živoj stijeni, nazvana bunarima, u kojima je nađeno mnogo sitnog arheološkog materijala. Neposredno na ove prostorije sa zapada nadovezuju se taberne, spomenute kod opisa foruma i hramova (sl. 6,E). Čitav kompleks nam, na žalost, ne omogućava pogled u cjelinu, pa se moramo zadovoljiti ovakvim parcijalnim zaključcima kakvi su mogući iz pregleda literature.

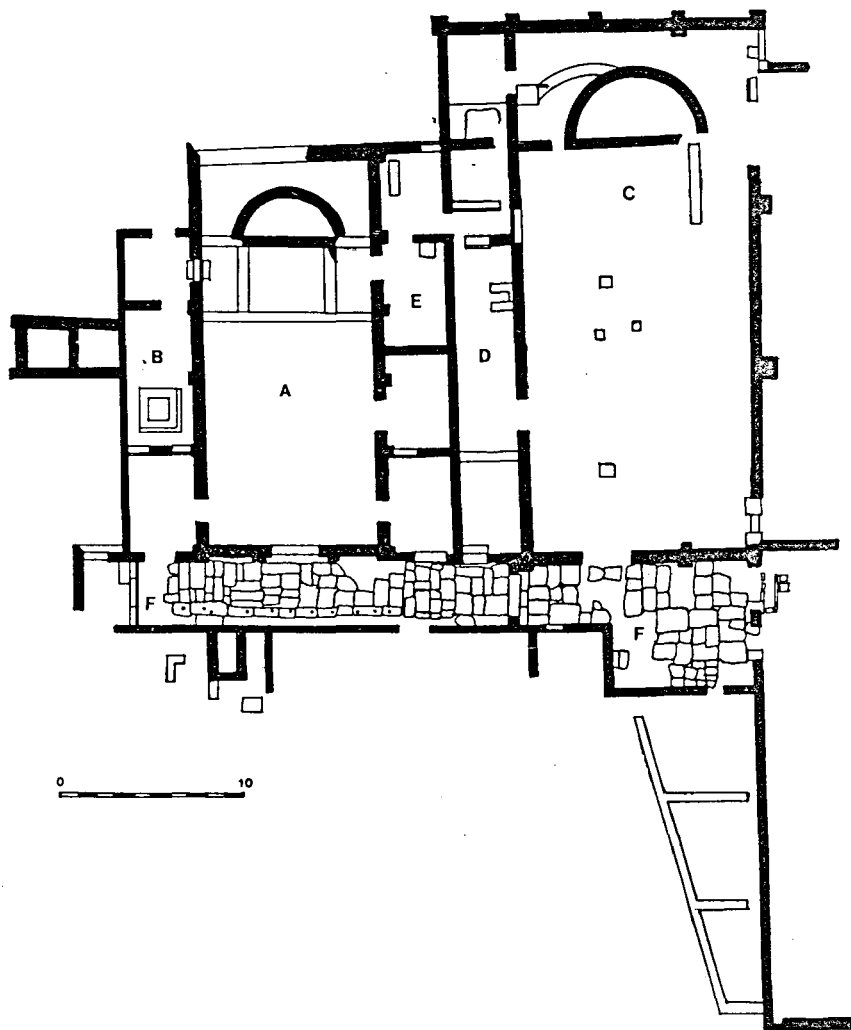
Bazilike. Kompleks bazilika mnogo je bolje dokumentiran, djelomično i zbog toga što je to posljednja arhitektonski fiksirana faza na ovom području grada, kao i zbog toga što je bolje očuvan. Manja, sjeverna bazilika dvoranska je crkva s polukružnim

Slika 6. Rimski arhitektura na području starokršćanskih bazilika

subselijem koji predstavlja zamjenu za apsidu u tzv. istarsko-noričkom tipu crkava 4–5. st. (sl. 7,A). Četiri vanjska ugla ojačana su pilastrima, odnosno istaknutim dvostranim lezenama, a longitudinalni zidovi plitkim lezenama. Dvije lezene uokviruju ulazna vrata čiji je prag zapravo sekundarno adaptiran antički arhitrav. Uz sjeverni perimetralni zid protežu se tri prostorije koje treba protumačiti kao katekumenej, baptisterij i konsignatorij (sl. 7,B). Bazen krstionice je četvrtast i smješten u sredini longitudinalne prostorije koja komunicira u oba smjera sa spomenutim pomoćnim prostorima, ali ne i sa samom crkvom. Uz južni perimetralni zid manje bazilike dvije su grone kapele (oratoriji?), te dijakonikon i protesis koji svi imaju prolaze prema crkvi (sl. 7,E).

Južna, veća bazilika ima dvije faze gradnje i upotrebe. U prvoj fazi bila je to crkva s identičnim subselijem na mjestu apside, čiji su ostaci danas nevidljivi nešto sjevernije od vidljive apside (sl. 7,C). Na južnom zidu je bazilika imala dva jaka pilastra, a na istočnom lezena na uglovima i plaštu. Glavni ulaz je bio na sredini zapadne stra-

Slika 7. Starokršćanske bazilike s narteksom i tabernama

ne raščlanjen sa dvije lezene i ugaonim pilastrima, dok je kao prag također i ovdje upotrijebljena antička spolija. Još je otvoreno pitanje je li ova bazilika imala podjelu u tri broda pomoću pilastra ili stupova, jer je u slijedećoj fazi pregrađena na sjevernoj strani na način koji omogućava takvu pretpostavku, tako da su stvorene bočne pomoćne prostorije (*diakonikon*, *prothesis*) (sl. 7,D), a i na unutarnjoj strani zida vidljiva su izbočenja upravo na mjestima gdje treba očekivati podjelu na brodove. Apsida je nanovo sagrađena tako da se nalazi na sredini tako smanjene širine, ali je glavni ulaz ostao ekscentričan u odnosu prema njoj.

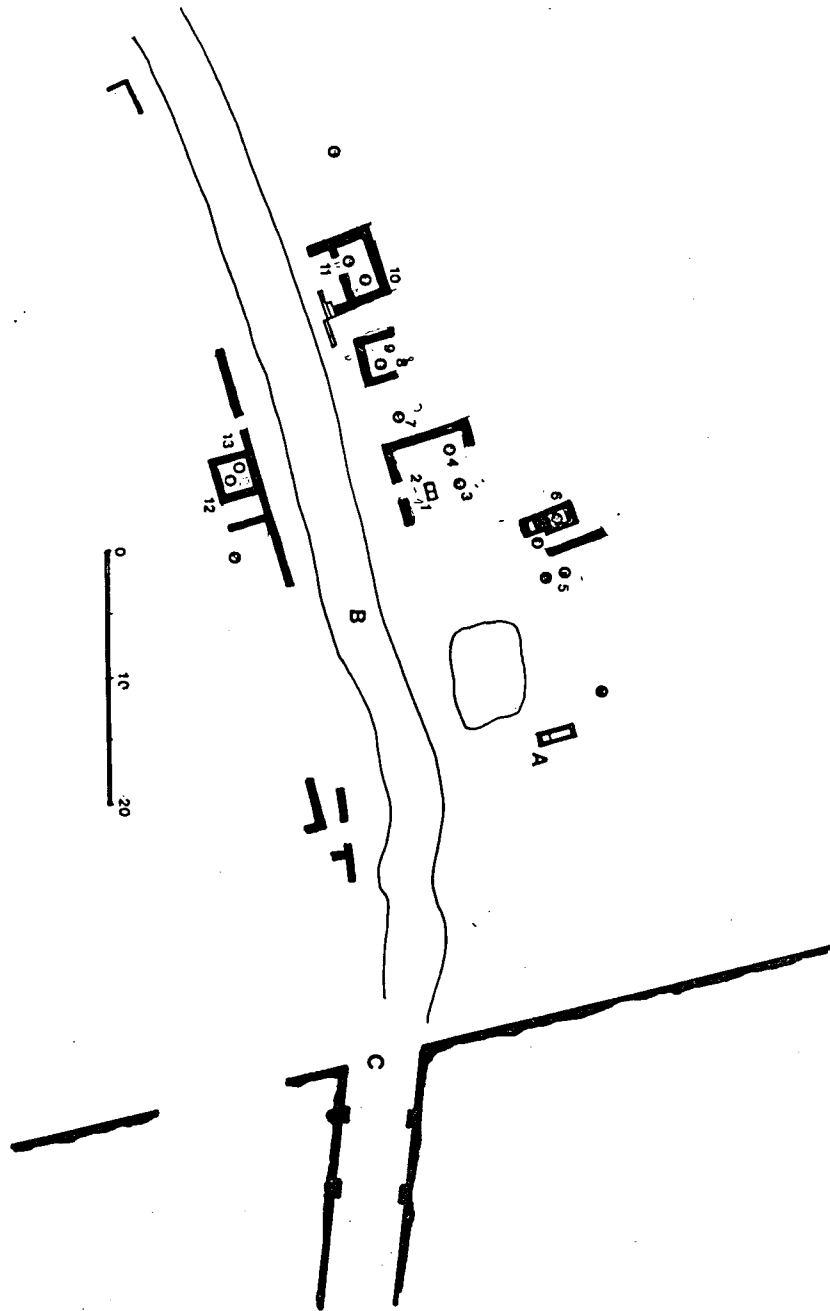
Čitavu širinu dviju bazilika zaprema longitudinalni hodnik (narteks) popločen kamenim pločama, a iz njega se ulazilo u obje crkve i u pomoćne prostore (sl. 7,F). U narteks se ulazilo na oba kraja, sa sjevera iz područja terme i s juga s foruma i portika, a možda i na sredini između dviju crkava sa zapada, pa i na području proširenja narteksa na južnoj strani.

Svi objekti u Nezakciju, pa i bazilike, nose očite tragove nasilnog uništenja, sa slojem paljevine, ali izgleda da su neke prostorije bile u upotrebi i kasnije, u izmijenjenom i adaptiranom obliku, u ranom srednjem vijeku. Četiri asimetrično postavljena pilastra u južnoj bazilici govore bi u prilog pretpostavci da su novi stanovnici upotrijebili baziliku kao stambeni prostor vjerojatno negdje u 8. st., ne znajući za izvornu sakralnu upotrebu prostora. Bazilike su zasigurno uništene početkom 7. st., jer su od kamene dekoracije nađeni ulomci elemenata pokušva koji pripadaju 5–6. st., a nema elemenata koji vode formiranju pleterne ornamentike od 7. st. dalje.

Iako je gornja terasa naselja gotovo potpuno istražena i bolje ili gore dokumentirana u kampanjama od 1900. do danas, o urbanističkom razvoju Nezakcija nije moguće ništa reći jer je glavnina urbanog tkiva još uvijek nepoznata, naročito tzv. niža terasa, gdje je bio osnovni dio naselja. Središte naselja kao da je podređeno jedinstvenoj shemi planiranja (s izuzetkom kuće 2 uz terme koja se u orijentaciji ponešto razlikuje od okolnih objekata). Tako su i starkorščanske bazilike poštovala dispoziciju starijih objekata, te se gotovo poklopile sa smjerom sjever-jug.

Antičke nekropole su se prostirale izvan gradskih zidina uz cestu koja je vodila prema zapadu do spoja s cestom Pola — Tarsatica (sl. 8). Istražen je jedan dio u dva navrata, i grobni nalazi su većim dijelom pohranjeni i izloženi u antičkoj zbirci Arheološkog muzeja Istre u Puli. Pokojnici su se spaljivali na lomači (*ustrinum*), i sa svim predmetima nakita i osobne upotrebe su se ostaci spaljenih kosti i pepela spremali u staklene urne, najčešće s jednim ili više novčića, s ponekom keramičkom uljanicom i glinenim posudama za hranu i piće. Takva staklena urna se zatim stavljala u kamenu urnu s poklopcem koja se zakapala, a iznad tog mjesta se podizao spomenik, najčešće natpis (*stella*, *cippus* ili *aedicula*). U nezakcijskim grobovima su nađeni keramički, metalni, stakleni, koštani predmeti: uljanice, posude, srebrno ogledalce, par zlatnih naušnica, mala posudica od gorskog kristala, brončana kulturna zvečka (*sistrum*), prstenje, narukvice itd. U Nezakciju i bližjoj okolici je nađeno 48 natpisa, od čega je većina nadgrobno memorijalnog karaktera, te ulomci većih nadgrobni spomenika: jedan u obliku edikule s natpisom na središnjem polju uokvirenom bogatom vegetabilnom ornamentikom koja je na vrhu bila zaključena zabatom, te drugi koji je zapravo bio mali hram sa zabatom koji je sačuvan i na kojem dva krilata Genija u reljefu podržavaju girlandu s poprsjem pokojnice. Svi kameni spomenici iz Nezakcija (natpisi, spomenuti ulomci grobne arhitekture i elementi dekoracije hramova) pohranjeni su i izloženi u lapidariju Arheološkog muzeja Istre u Puli.

Slika 8. Istraženi dio antičke nekropole uz cestu neposredno ispred gradskih vrata

Arheološki lokalitet Nezakcij/Vizače kod Valture će od ljeta 1983. godine biti otvoren za javnost u obliku arheološkog parka s konzerviranim ostacima arhitekture (hramovi, bazilike, zidine s ulazom), te s malom priručnom izložbom u zgradi čuvara, a i dalje će se raditi na reviziji ostalih istraženih građevina u arealu grada (terme, stambene zgrade). Ovaj je kratki pregled napisan u povodu 80. godišnjice ubikacije Nezakcija i početka sustavnog istraživanja tog lokaliteta, a tim će se povodom u svibnju 1983. godine održati i znanstveni skup čiji će rezultati biti tiskani u obliku zbornika.

Robert Matijašić

- R. Weisshäupl, *Nesactium, Jahrbuch des Österreichischen Archäologischen Institut*, 4, 1901, 7–10.
- P. Sticotti, Relazione preliminare sugli scavi di Nesazio, *Atti e Memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria (AMSI)*, 18, 1902, 121–147.
- B. Schiavuzzi, Elenco delle monete finora scoperte a Nesazio, *AMSI* 18, 1902, 149–160.
- A. Puschi, La necropoli preromana di Nesazio, relazione sugli scavi eseguiti negli anni 1901, 1902 e 1903, *AMSI* 21, 1905, 3–201.
- P. Sticotti, A proposito di un timpano figurato di Nesazio, *AMSI* 21, 1905, 203–211.
- B. Schiavuzzi, Necropoli romana nel predio degli eredi Batèl presso Nesazio, *AMSI* 21, 1905, 235–253.
- A. Puschi, Edifici antichi scoperti a Nesazio, scavi degli anni 1904 e 1905, *AMSI* 21, 1905, 265–297.
- B. Schiavuzzi, Elenco delle monete scoperte finora a Nesazio, *AMSI* 21, 1905, 299–309.
- A. Puschi, Nesazio, scavi degli anni 1906, 1907 e 1908, *AMSI* 30, 1914, 1–75.
- A. Degrassi, Notiziario Archeologico, Nesazio, *AMSI* 45, 1933, 391–394.
- P. Sticotti, Scavi di Nesazio, campagna del 1922, *AMSI* 46, 1934, 251–272.
- A. Degrassi, Notiziario archeologico, Nesazio, *AMSI* 46, 1934, 274–277.
- M. Mirabella Roberti, Notiziario archeologico, Nesazio, 1935–1936, *AMSI* 47, 1935, 292–293.
- M. Mirabella Roberti, Notiziario archeologico, Nesazio, 1937–1938–1939, *AMSI* 50, 1938, 241.
- M. Mirabella Roberti, Notiziario archeologico, Nesazio, *AMSI* 52 (N.S.2), 1949, 271–275.
- B. Marušić, Slavensko – avarski napadi na Istru u svjetlu arheološke građe, *Peristil* II, 1957, 63–69.
- J. Mladin, Umjetnički spomenici prahistorijskog Nezakcija, *Kulturno-povijesni spomenici Istre* 5, 1966, 1–75.

NEKOLIKO PITANJA U VEZI S POMORSKOM
BITKOM 384. GOD. PR. N.E. KOD PHAROSA

Pomorski sukob kod Pharosa (Stari Grad na o. Hvaru) 384. god. pr.n.e. * predstavlja prvu pomorsku historijski utvrđenu bitku na istočnom Jadranu.¹ Izučavanjem bitke su se bavili mnogi „domaći povjesnici“, kako to ističe D. Rendić-Miočević.² Prvi među njima bio je J. Lucius,³ a u novije vrijeme G. Novak,⁴ D. Rendić-Miočević,⁵ M. Suić,⁶ M. Nikolanci,⁷ te mnogi drugi.⁸

Ipak, do danas se u znanstvenoj literaturi nije pojavio rad koji bi se temeljitije pozabavio samim sukobom. To je osnovni razlog koji je inicirao ideju da se napiše ovaj članak kao zbroj razmišljanja o problemima vezanim uz događaj, od kojih su neki i fundamentalne prirode. Stoga se nadam da će članak potaći dalja istraživanja naše pomorske povijesti, te u tom kontekstu i ovog, po svemu sudeći, fundamentalno važnog događaja.

* * *

Širi povijesni kontekst bitke o kojoj je svjedočanstvo ostavio Diodor⁹ stoji u naj-

* Bibliografija koja se navodi na ovom mjestu selektivna je zbog prostora, pa upućujem na navedene radove koji sadrže svu stariju literaturu.

¹ G. NOVAK, *Jadransko more u borbama i sukobima kroz stoljeća*, Beograd 1962, 26–27.

² D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba (Jadastini), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (=VAHD)* LII/1935–1949, 22.

³ J. LUCIUS, *De regno Croatiae et Dalmatiae*, libri sex, Amsterdam 1666, 26.

⁴ Usp. djelo u bilj. 1. te: G. NOVAK, *Otok Hvar u starome vijeku*, Split 1941; ISTI, *Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijeg na Jadranu*, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva (=VHAD)* 18–21/1937–1940 (*Serta Hoffilleriana*), 111–128; ISTI, *Issa i isejska država*, *VAHD* LV/1953, 37–70; ISTI, *Hvar kroz stoljeća*, Hvar 1960; ISTI, *Stari Grci na Jadranskom moru*, *Rad JAZU, knj. 322*, Zagreb 1961, 145–221, što su samo neki od radova ovog eminentnog znanstvenika u kojima se bavio našim predmetom.

⁵ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Prilozi etnografiji i topografiji ..., *o.c.*, 19–34; ISTI, *Iliri u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji*, *VAHD* LIII/1950–1951, 25–29; ISTI, *Tri povijesna natpisa iz Dalmacije*, *VAHD* LIII/1950–1951, 167–180; ISTI, *Ιόνιος "τὸ γένος Ἰλλυρίος"* i novci grčko-ilirskih kovnica na Jadranu, *Adriatica praehistorica et antiqua (Zbornik G. Novaka)*, Zagreb 1970, 347–376.

⁶ M. SUIĆ, *Lukanov lader (IV 405) – Rijeka Jadro ili grad Zadar?* *Diadora* 8/1975, 5–27; ISTI, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976; ISTI, *Povijest Zadra*, knj. 1, Zadar 1980.

⁷ M. NIKOLANCI, *Novi doprinosi o grčko-ilirskim odnosima u srednjoj Dalmaciji*, *Glas SAN* XII/1960; ISTI, *Otok Faros prije dolaska Parana*, *Hvarski zbornik* 1/1973, 105–123; ISTI, *O kontroverzi Lissos – Issa*, *Adriatica praehist. et antiqua, o.c.*, 377–384.

⁸ Usp. P. LISIČAR, *Crna Korčula*, Skopje 1951; M. ZANINOVIĆ, *O naseljenosti otoka Hvara u antičko doba*, *VAHD* LXVII/1966, 195–211; K. F. STROHEKER, *Dionysios I*, Wiesbaden 1958; ostala literatura u već navedenim radovima.

⁹ *Diodori Bibliotheca ex recensione et cum annotationibus Ludovici Dindorfii*, Lipsiae MDCCCLXVIII, vol. III, knj. XV 13,3 i 14,1 i 2.